

Конституційне право; муніципальне право

УДК 342.4:347.9

Бурдін Михайло Юрійович

доктор юридичних наук, професор, проректор

Харківський національний університет внутрішніх справ

Burdin Mykhailo

Doctor of Legal Sciences, Professor

Vice-Rector of Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-6748-3321

Гудзь Тетяна Іванівна

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини

Харківський національний університет внутрішніх справ

Gudz Tetyana

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Constitutional and

International Law and Human Rights

Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-6950-6136

Коломієць Юрій Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини

Харківський національний університет внутрішніх справ

Kolomiyets Yuriy

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,

Professor of the Department of Constitutional and

International Law and Human Rights

Kharkiv National University Internal Department

ORCID: 0000-0002-5171-7808

**ДО ПРОБЛЕМ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЗАСАД СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ
ADDRESSING THE PROBLEMS OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL
REGULATION OF THE JUDICIARY PRINCIPLES IN UKRAINE
UNDER WAR CONDITIONS**

***Анотація.** Вступ.* Конституційне регулювання судової влади є важливим елементом правової системи будь-якої демократичної держави. В Україні ці принципи закріплені в Основному Законі, який визначає ключові засади незалежності судової влади, рівності всіх громадян перед законом і забезпечення доступу до правосуддя. Саме ці норми формують основу для ефективного функціонування судової влади та гарантують справедливий захист прав і свобод громадян.

Воєнний стан та окупація частини території Української держави вимагають не лише перегляду чинних конституційно-правових норм, але й їх адаптації до нових реалій. Як підкреслюють науковці, сучасна судова влада потребує більш гнучких механізмів для забезпечення своєї стабільності та ефективності, особливо в умовах кризи.

Мета. Метою дослідження є аналіз впливу сучасних викликів, зокрема воєнних дій, на функціонування судової влади України, надання пропозицій щодо вдосконалення конституційно-правових норм для забезпечення стабільності судової влади та гарантій правосуддя.

Матеріали і методи. Матеріали дослідження охоплюють нормативно-правові акти, міжнародні документи та наукові праці. Дослідження було здійснено з використанням загально-наукових методів: діалектичного, системного, логічного, методу правового моделювання, узагальнення.

Результати. У статті висвітлено окремі питання **конституційно-правового регулювання засад судової влади України в умовах війни**. Наголошено, що конституційні засади судової влади є ключовими для

забезпечення верховенства права. Вони визначають основні принципи функціонування судів, правовий статус суддів, гарантії їхньої незалежності, а також регламентують процедури захисту прав і свобод громадян через правосуддя. Зроблено висновок, що наявні правові норми потребують оновлення для гарантування правового захисту громадян та реалізації основоположних принципів правосуддя в умовах широкомасштабної війни. Проблеми, з якими стикається судова влада, впливають на всю територію України, але особливо гострим є на окупованих і прифронтових територіях, де доступ до правосуддя значно обмежений або відсутній.

Надано пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правових норм для забезпечення стабільності судової влади та гарантій правосуддя, до яких слід віднести зміцнення незалежності суддів шляхом впровадження додаткових правових гарантій; забезпечення фінансової незалежності судової влади через закріплення стабільного та автономного фінансування судів; впровадження функціонування мобільних судів для оперативного реагування на юридичні потреби населення.

Перспективи. У подальших наукових дослідженнях пропонується проаналізувати вплив воєнного стану на судову практику в Україні, зокрема на ефективність доступу до правосуддя, дотримання прав громадян та зміни в тлумаченні правових норм в умовах війни. Особливо актуальним є вивчення адаптації судової системи до кризових умов та можливого запровадження нових правових інструментів для захисту постраждалих громадян.

Ключові слова: конституція, судова влада, верховенство права, права людини, воєнні дії.

Summary. Introduction. The constitutional regulation of the judiciary is a crucial component of the legal framework of any democratic state. In Ukraine, these principles are enshrined in the Basic Law, which establishes the essential

tenets of judicial independence, equality of all citizens before the law, and access to justice. These norms form the foundation for the effective functioning of the judiciary and guarantee the fair protection of citizens' rights and freedoms.

Martial law and the occupation of parts of Ukrainian territory necessitate not only a reconsideration of existing constitutional and legal norms but also their adaptation to new realities. According to scholars, the modern judiciary requires more flexible mechanisms to ensure its stability and effectiveness, especially under crisis conditions.

Purpose. The objective of this study is to analyze the impact of current challenges, including military actions, on the functioning of Ukraine's judiciary, and to propose recommendations for improving constitutional and legal norms to ensure the stability of the judiciary and guarantees of justice.

Materials and methods. The research materials include legal acts, international documents, and scholarly works. The study was conducted using general scientific methods such as the dialectical, systematic, logical, legal modelling and generalization.

Results. The article highlights specific issues in the constitutional and legal regulation of the principles governing Ukraine's judiciary in wartime. Moreover, it emphasizes that constitutional principles of the judiciary are key to ensuring the rule of law. They define the main aspects of court operation, the legal status of judges as well as guarantees of their independence, and also regulate the procedures for protecting citizens' rights and freedoms through justice. The conclusion is drawn that the existing legal norms require updating to guarantee citizens' legal protection and uphold fundamental principles of justice in a time of large-scale war. The problems faced by the judiciary affect the entire territory of Ukraine, however, they are particularly acute in occupied and frontline areas where access to justice is significantly restricted or nonexistent.

Recommendations are provided to improve constitutional and legal norms to ensure judicial stability and guarantees of justice, which include strengthening the independence of judges through additional legal safeguards, ensuring financial independence of the judiciary by establishing stable and autonomous funding for courts, and implementing mobile courts to promptly respond to the legal needs of the population.

Discussion. It is suggested that further research should focus on analyzing the impact of martial law on judicial practice in Ukraine, particularly regarding the effectiveness of access to justice, the protection of citizens' rights, and changes in the interpretation of legal norms under wartime conditions. It is particularly relevant to study the adaptation of the judicial system to the crisis conditions and the possible introduction of a new legal instrument to protect affected citizens.

Key words: *constitution, judiciary, rule of law, human rights, military actions.*

Постановка проблеми. Внаслідок тимчасової окупації частини території України та впливу воєнних дій на здійснення судової влади в Україні основоположні конституційні принципи, такі як незалежність судової влади, право на справедливий суд, рівність усіх перед законом та інші фундаментальні аспекти правосуддя, були поставлені під загрозу. Як наслідок громадяни стикнулися з серйозними проблемами щодо реалізації свого права на судовий захист, особливо на окупованих територіях, де судова система фактично не функціонує.

Збереження незалежності суддів у таких умовах стає проблематичним і через зростаючий політичний та військовий тиск. Як зазначають науковці, незалежність судової влади є фундаментом правової держави, але війна та її наслідки значно послаблюють цей принцип. Водночас зниження рівня державного контролю та правової стабільності призводить до зростання корупційних ризиків у судовій системі, що

підриває довіру громадян до правосуддя. Крім того, виникають питання щодо доступу до правосуддя на тимчасово окупованих та прифронтових територіях, де реалізація конституційного права громадян на судовий захист обмежена через відсутність належного доступу до правових інституцій. А відтак проблема конституційно-правового регулювання судової влади в умовах російської агресії вимагає комплексного перегляду чинних норм та пропозиції нових підходів, що дозволять забезпечити незалежність суддів, доступ до правосуддя та стабільність судової влади навіть в умовах надзвичайного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження конституційного регулювання судової влади в Україні отримали значну увагу в працях Н. Антонюк [1], О. Бориславської [2], О. Верби-Сидор [1], В. Городовенка [3], М. Козюбри [4], Л. Москвич [5], О. Овсяннікової [6], О. Овчаренко [7], Т. Пашук [1], С. Рабіновича [1] та інших авторів. Вони детально розглядають конституційні засади судової влади, такі як незалежність суддів та забезпечення доступу до правосуддя. Водночас більшість цих досліджень не враховують виклики, зумовлені повномасштабною російською агресією, що підкреслює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є аналіз впливу сучасних викликів, зокрема воєнних дій, на функціонування судової влади України, надання пропозицій щодо вдосконалення конституційно-правових норм для забезпечення стабільності судової влади та гарантій правосуддя.

Матеріали і методи. Матеріали дослідження охоплюють нормативно-правові акти, міжнародні документи та наукові праці. Дослідження було здійснено з використанням загально-наукових методів: діалектичного, системного, логічного, методу правового моделювання, узагальнення тощо.

Виклад основного матеріалу. Конституційні засади судової влади в Україні відіграють ключову роль у забезпеченні принципу верховенства

права, що є основоположним для функціонування правової держави. Вони закріплюють основні принципи організації та діяльності судів, визначають правовий статус суддів, гарантії їхньої незалежності, а також регулюють процедури захисту прав і свобод громадян через правосуддя.

Основний Закон України визначає судову владу як одну з незалежних гілок влади, що діє на основі принципу поділу влади та заборони втручання інших у її діяльність [8]. Це забезпечує баланс у системі державного управління та сприяє ефективній взаємодії між законодавчою, виконавчою та судовою владами. Водночас

Будучи одним із ключових конституційно-правових принципів, незалежність судової влади гарантує суддям можливість ухвалювати рішення без втручання інших гілок влади чи сторонніх чинників [1, с. 135]. Цей принцип є важливою складовою забезпечення верховенства права та справедливого судочинства [5, с. 115]. Конституція України закріплює його у статті 126, де вказано, що судді незалежні та підкоряються лише закону [8]. Водночас «незалежність судової влади – це не привілей і не особлива перевага суддів. Вона є гарантією дотримання прав людини та основоположних свобод» [9]. Такий конституційний захист є необхідною умовою для об'єктивності судових рішень і підтримання балансу між різними гілками влади.

Незалежність судової влади є одним із фундаментальних принципів конституціоналізму, що забезпечує функціонування правової держави та підтримання балансу між гілками влади. Вона гарантує, що судова система діє автономно, не піддаючись тиску з боку інших гілок влади або зовнішніх чинників. О. Бориславська у своїй праці «Незалежність судової влади як умова існування конституціоналізму в Україні» наголошує на тому, що без належної незалежності судової влади неможливе ефективне функціонування демократичних інститутів, оскільки суди є тим органом, який забезпечує дотримання прав і свобод громадян, а також контроль за дотриманням законів усіма суб'єктами правовідносин [2, с. 57]. У цьому

контексті М. Козюбра додає, що незалежність судової влади є ключовою умовою забезпечення верховенства права. Вона захищає суди від втручання з боку інших гілок влади, що гарантує стабільність правової системи та неупередженість судового процесу. Це, своєю чергою, зберігає баланс між владними структурами та гарантує рівність перед законом для всіх громадян. При цьому автор акцентує на важливості інституційної та процесуальної незалежності, які дозволяють суддям приймати рішення виключно на основі закону, не зазнаючи політичного чи адміністративного тиску. Ці гарантії є важливими для захисту прав громадян, оскільки втручання з боку виконавчої чи законодавчої влади може не лише вплинути на об'єктивність судових рішень, але й підірвати довіру суспільства до правосуддя та його здатності захищати основні права на справедливий судовий процес [4, с. 7].

Інституційна незалежність судової влади, будучи важливим елементом верховенства права, не лише дозволяє суддям ухвалювати рішення без зовнішнього впливу, але й зміцнює стабільність державної системи в цілому. Як зазначає В. Городовенко, принцип інституційної незалежності полягає в тому, що судова влада має бути автономною і не підконтрольною іншим гілкам, що забезпечує об'єктивність та неупередженість судочинства [3, с. 85]. Незалежність судової влади також є ключовим елементом у реалізації принципу поділу влади, що є невіддільним складником демократичної системи. Відсутність впливу на суд з боку інших гілок влади дозволяє зберігати стабільність правової системи та уникати зловживань владою. Це особливо актуально під час кризових ситуацій, таких як воєнний конфлікт, коли збереження незалежності судової влади гарантує дотримання прав громадян навіть у складних умовах [10, с. 49–50].

Важливість інституційної незалежності судової влади визнана як в українському законодавстві, так і на міжнародному рівні. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені Генеральною

Асамблеєю ООН, підкреслюють, що незалежність судової влади є критично необхідною умовою для забезпечення справедливого правосуддя [11]. Однак сучасні виклики, такі як політичний тиск і спроби маніпулювання судовими процесами, ставлять перед українською державою важливе завдання – забезпечити цю незалежність. Це, своєю чергою, робить судову незалежність наріжним каменем сучасного конституціоналізму та правової стабільності в Україні.

Отже, незалежність судової влади є основою не лише ефективного функціонування демократичних інститутів, а й реальної реалізації прав і свобод громадян. У світлі викликів, що постають перед Україною, забезпечення інституційної незалежності суддів стає життєво важливим. Лише за умов стабільної незалежності судової системи можливе забезпечення верховенства права та довіри суспільства до правосуддя, що є фундаментом для розвитку правової держави.

Для зміцнення незалежності судової влади в Україні, особливо в умовах триваючої російської агресії, виникає потреба вдосконалення правового регулювання засад незалежності шляхом запровадження додаткових правових гарантій. Пропонується закріпити на законодавчому рівні механізм захисту суддів від тиску, запровадивши процедуру швидкого реагування на втручання в їхню діяльність. Цей механізм передбачає створення спеціальних комісій або інституцій, що складатимуться із суддів різних судових інстанцій для розгляду й розслідування випадків порушення їхньої незалежності. Також слід забезпечити гарантії фінансової незалежності судової системи, для чого пропонується закріпити в бюджетному законодавстві захищений статус фінансування судів, яке не підлягає скороченню чи перерозподілу без належних підстав, щоб зберегти стабільність судової влади та баланс інтересів усіх гілок влади.

Окремо необхідно розвивати механізм підзвітності суддів через удосконалення дисциплінарного контролю та підвищення прозорості

судових процесів, що, на нашу думку, сприятиме довірі громадян до судової влади, зберігаючи водночас її незалежність і високий рівень професіоналізму суддів.

Принципи рівності громадян перед законом та забезпечення доступу до правосуддя є фундаментальними для належного функціонування правової системи України та підтримки верховенства права. Ці принципи закріплені на конституційному рівні та реалізуються через судову систему, що відіграє ключову роль у захисті прав і свобод кожного громадянина. Принцип рівності перед законом також діє як важливий запобіжник проти зловживань владою, оскільки єдиний правовий режим для всіх знижує ризик корупції та дискримінації, сприяючи довірі суспільства до правової системи [12; 13]. Таким чином, забезпечення рівності перед законом стає дієвим інструментом для протидії зловживанням державної влади.

Додатково, принцип рівності виступає ключовим елементом правового статусу особи та основою правової держави, оскільки він встановлює рівні права й обов'язки для всіх (стаття 24) та забезпечує рівний доступ до правосуддя (стаття 55), що є необхідною умовою для демократичного суспільства [8]. Він захищає громадян від дискримінації, закріплюючи правову рівність, яка є необхідною умовою для належного функціонування демократичного суспільства [14, с. 47]. Рівність перед законом є фундаментом правової держави, оскільки без неї справедливе правосуддя не може бути реалізованим. Вона гарантує, що незалежно від соціального статусу, етнічного походження чи політичних переконань, усі громадяни мають рівні можливості для захисту своїх прав. Уникнення дискримінації є не лише метою, але й основоположною умовою справедливого правосуддя [15, с. 122]. Саме рівність перед законом є основою, яка забезпечує належну роботу правової системи та посилює довіру до неї.

Принцип доступу до правосуддя є основоположним для забезпечення верховенства права та реалізації прав і свобод людини, які

гарантовані як на конституційному, так і на міжнародному рівнях. Він передбачає можливість кожного безперешкодно звернутися до суду для захисту своїх прав і законних інтересів, що є невід'ємною частиною правової держави. Стаття 55 Конституції України гарантує право кожного на судовий захист своїх прав і свобод [8], що є складовою міжнародних зобов'язань України в рамках ратифікованих нею міжнародних документів у сфері прав людини, таких як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 6 якої гарантує право на справедливий судовий розгляд [16]. Однак це право дійсно реалізується лише тоді, коли законодавчі положення не тільки прописані, але й виконуються на практиці, коли відсутні фактичні перешкоди для звернення людини до суду [7, с. 72].

Принцип доступу до правосуддя забезпечує не лише можливість звернення до суду, але й гарантує справедливий, ефективний і неупереджений розгляд справ у розумні строки [6, с. 51]. Судова система має функціонувати таким чином, щоб судові процеси були доступними для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального чи економічного статусу, місця проживання або інших обставин, що впливають на рівність у доступі до правосуддя.

В умовах сучасних збройних конфліктів, зокрема російської агресії проти України, реалізація цього принципу стикається з серйозними труднощами. Найперше – це військові дії, які значно ускладнюють доступ до судових установ на тимчасово окупованих територіях та у зонах, наближених до бойових дій. У таких регіонах здійснення правосуддя практично припинене [17, с. 393], що призводить до дискримінації громадян, які залишаються там, оскільки вони не мають змоги звертатися до судів на підконтрольній Україні території.

Ще одним суттєвим викликом є руйнування судової інфраструктури та брак суддів, що зумовлено військовими діями. Це стосується не лише окупованих і прифронтових територій, але й деокупованих та

постраждалих регіонів, де відновлення судової інфраструктури відбувається повільно та непросто. Відсутність належного фізичного середовища для функціонування судів у цих регіонах унеможливорює забезпечення доступу до правосуддя, порушуючи основоположні принципи судочинства та негативно впливаючи на довіру громадян до судової влади [6]. У довгостроковій перспективі це може спричинити поглиблення правового нігілізму в суспільстві та створити передумови для ізоляції постраждалих регіонів. Відсутність ефективного функціонування судової влади на цих територіях ставить під загрозу легітимність всієї правової системи України, оскільки неспроможність держави забезпечити реалізацію прав громадян у воєнний час може бути сприйнята як її нездатність виконувати ключові функції у майбутньому. Це також підвищує ризик формування паралельних, неофіційних структур, що можуть виникати на місцях у спробах заповнити вакуум правового регулювання. Такий розвиток подій не лише загрожує єдності правової системи країни, а й посилює відчуття несправедливості серед населення. Крім того, правова невизначеність у цих регіонах може загрожувати національній безпеці, спричиняючи соціальну напруженість і послаблюючи державний контроль за цими територіями. Водночас єдність судової системи виступає фундаментом суверенітету державної влади, забезпечуючи її стійкість і здатність ефективно реагувати на виклики в умовах кризи [18, с. 284].

Війна також позначилася на роботі судової системи на підконтрольній території України. Примусова евакуація судів, затримки судових процесів та обмежені ресурси системи ускладнюють забезпечення доступу до правосуддя [19]. Обмеження мобільності громадян ускладнюють їхню участь у судових засіданнях, знижуючи можливість належного захисту їхніх прав.

Наразі доступ до правосуддя в Україні стикається з істотними викликами. Основними з них є фізична недоступність судів у зонах

бойових дій та на окупованих територіях, відсутність ефективної правової допомоги для громадян у таких регіонах, а також зниження ефективності роботи судової системи через перевантаження справами та кадрові проблеми. Ці чинники підривають принцип рівності та верховенства права, які є ключовими для демократичної держави. Враховуючи це, особливого значення набуває впровадження нових форм доступу до правосуддя, зокрема мобільних судів, які можуть забезпечити судові послуги у регіонах, постраждалих від агресії, та гарантувати громадянам право на справедливий судовий розгляд.

Реалізація принципу рівності перед законом в умовах російської агресії також стикається з численними труднощами. Військовий конфлікт посилює проблеми дискримінації за територіальною ознакою, що особливо відчутно для жителів прифронтових та окупованих територій. Ці громадяни мають обмежений доступ до правосуддя, що знижує їхні можливості у забезпеченні своїх прав і сприяє відчуттю соціальної несправедливості, що своєю чергою спричиняє подальшу ескалацію конфлікту.

Існують також проблеми щодо реалізації права на правовий захист у випадках, пов'язаних із розслідуванням воєнних злочинів, притягненням до відповідальності за колабораціонізм чи державну зраду, а також у розгляді цивільних справ щодо захисту прав власності та відшкодування шкоди. У цих умовах певні групи громадян залишаються без доступу до правового захисту, тоді як інші, особливо на підконтрольних територіях, мають доступ до судів. Наприклад, мешканці окупованих територій позбавлені можливості брати участь у судових процесах на підконтрольній Україні території, що призводить до нерівності порівняно з іншими громадянами та підриває принцип рівності перед законом, послаблюючи довіру до судової влади.

Попри те, що стаття 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [20] забороняє прискорення чи скорочення судових

процесів під час воєнного стану, забезпечення стабільної роботи судів у таких умовах є надзвичайно складним. Військові дії створюють додаткові перешкоди у реалізації принципу рівності, який є основою правової демократичної держави. Незважаючи на ці виклики, Конституція України гарантує право кожного на судовий захист. Адаптація судової системи до умов воєнних дій залишається необхідною для підтримання верховенства права та справедливості в країні, забезпечуючи доступ громадян до правосуддя навіть за надзвичайних обставин [21, с. 51].

На тимчасово окупованих територіях України судова система не функціонує відповідно до українського законодавства, що спричиняє фактичну ізоляцію громадян від національної системи судочинства та правової допомоги. Це обмежує їхні можливості для захисту прав, особливо у кримінальних та цивільних справах, які вимагають судового втручання. Натомість на окупованих територіях судові функції виконують органи, створені окупаційною адміністрацією, що не визнаються міжнародною спільнотою. У результаті порушується принцип рівності перед законом: мешканці цих регіонів знаходяться у менш захищеному становищі порівняно з громадянами підконтрольних територій. Це підриває довіру до судової системи та ускладнює доступ до правосуддя для громадян, постраждалих від військових дій.

Для забезпечення принципу рівності та доступу до правосуддя в умовах військових загроз доцільним є розглянути можливість впровадження мобільних судів. Ці суди можуть діяти в прифронтових і деокупованих районах, виїжджаючи безпосередньо до громад, щоб забезпечити доступ до правосуддя для тих, хто його потребує. Мобільні суди здатні оперативно реагувати на юридичні потреби населення, враховуючи специфіку регіонів, що постраждали від воєнних дій. Такий підхід може стати значним кроком до забезпечення рівності перед законом, особливо для тих громадян, які через воєнний конфлікт обмежені в доступі до традиційної судової системи.

Зрозуміло, що реалізація цього підходу пов'язана з певними викликами. Основні труднощі полягають у забезпеченні безпеки суддів і учасників процесу в небезпечних регіонах, а також у створенні належної інфраструктури для підтримки судових розглядів, зокрема, доступу до інформаційних ресурсів. Попри ці перешкоди, належна підготовка й планування можуть суттєво мінімізувати ризики. Інтеграція мобільних судів у систему судоустрою України шляхом закріплення цієї ініціативи на конституційному рівні та її врегулювання підзаконними актами стане важливим кроком для забезпечення справедливого доступу до правосуддя, незалежно від місця проживання громадян, а також сприятиме зміцненню верховенства права і підвищенню довіри населення до судової влади.

Також, на нашу думку, слід активніше використовувати альтернативні методи вирішення спорів, такі як медіація або арбітраж, що може стати дієвим інструментом у випадках, коли доступ до традиційного судового процесу обмежений. Це забезпечить швидке та ефективне вирішення менш складних спорів, особливо у прифронтових районах.

Однак, забезпечення доступу до правосуддя на підконтрольних територіях є важливим завданням для України, водночас для ефективного захисту прав громадян у період війни цього недостатньо. Сьогодні міжнародна спільнота може надати Україні не лише фінансову та технічну підтримку, але й сприяти впровадженню кращих світових практик правосуддя, що є ключовим кроком у напрямку євроінтеграції. Залучення міжнародних організацій до процесу моніторингу та правового захисту дозволяє зміцнити національну систему правосуддя, особливо коли йдеться про захист прав тих, хто перебуває на тимчасово окупованих територіях.

Принцип рівності перед законом може бути забезпечений через низку ініціатив міжнародних структур, таких як ОБСЄ та Рада Європи, які можуть надати методичні рекомендації, підтримати проведення моніторингових місій та розвивати програми правової обізнаності

населення. Це дозволить українській судовій системі не лише відповідати внутрішнім стандартам, але й поступово адаптуватися до європейських стандартів, що важливо у світлі євроінтеграційного курсу країни. Унікальність цієї ініціативи полягає в тому, що вона створює міжнародну підтримку, яка допоможе Україні розширити доступ до правосуддя та закріпити рівність перед законом навіть у складні часи, наближаючи її до загальноєвропейського правового простору. І хоча діяльність міжнародних організацій у безпосередньому забезпеченні доступу до правосуддя може бути обмеженою, їхній внесок у правозахисні ініціативи може сприяти досягненню справедливості для громадян, які постраждали внаслідок конфлікту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи зазначимо, що проведене дослідження підтвердило необхідність адаптації конституційно-правового регулювання засад судової влади України для забезпечення її стабільності та ефективності в умовах воєнного стану. Аналіз показав, що наявні правові норми потребують оновлення для гарантування правового захисту громадян та реалізації основоположних принципів правосуддя в умовах широкомасштабної війни. Проблеми, з якими стикається судова влада, впливають на всю територію України, але є особливо гострими на окупованих і прифронтових територіях, де доступ до правосуддя значно обмежений або відсутній.

З метою посилення стійкості судової системи пропонуємо доповнити статтю 124 Конституції України положенням: «Держава забезпечує створення ефективних механізмів доступу до правосуддя, включаючи впровадження мобільних судів та інших інноваційних форм правосуддя». Це нововведення дозволить забезпечити доступ громадян до правосуддя в регіонах, постраждалих від війни, і на всій території України, де відчуються наслідки воєнного стану. Серед інших пропозицій щодо вдосконалення конституційно-правових норм для забезпечення стабільності судової влади та гарантій правосуддя – зміцнення

незалежності суддів шляхом впровадження додаткових правових гарантій; заборона скорочення чи перерозподілу без належних підстав фінансування судів; впровадження функціонування мобільних судів для оперативного реагування на юридичні потреби населення; розширення використання медіації та арбітражу як альтернативних методів вирішення спорів.

Застосування цих заходів сприятиме дотриманню принципу верховенства права, зміцненню правопорядку та забезпеченню довіри громадян до судової влади на всій території України, навіть у складних умовах воєнного стану.

У подальших наукових дослідженнях пропонується проаналізувати вплив воєнного стану на судову практику в Україні, зокрема на ефективність доступу до правосуддя, дотримання прав громадян та зміни в тлумаченні правових норм в умовах війни. Особливо актуальним є вивчення адаптації судової системи до кризових умов та можливого запровадження нових правових інструментів для захисту постраждалих громадян.

Література

1. Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика: монографія / Н. Антонюк, О. Верба-Сидор, Т. Пашук, С. Рабінович. Львів : Вид-во БФ «Медицина і право», 2020. 249 с.
2. Бориславська О. Незалежність судової влади як умова існування конституціоналізму в Україні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. Decembrie 2015. С. 57–61.
3. Городовенко В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 81–92.

4. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки НаУКМА*. 2007. Том 64: Юридичні науки. С. 3–9.

5. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : Монографія. Харків : Видавництво «ФІНН», 2011. 384 с.

6. Овсяннікова О. О. Доступність правосуддя як чинник, що впливає на формування громадської думки щодо судової влади. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 48–54.

7. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.

8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 25.10.2024).

9. Хрипун В. Незалежність судової влади – це не привілей, судді повинні це зрозуміти – Офіс Президента. *Судово-юридична газета*. 30.10.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/314290-nezavisimost-sudebnoy-vlasti-eto-ne-privilegiya-sudi-dolzhen-eto-ponyat-ofis-prezidenta> (дата звернення: 30.10.2024).

10. Коломієць Ю. М. Конституційні механізми запобігання концентрації влади в руках глави держави в умовах війни як передумова дотримання прав людини. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : зб. матеріалів круглого столу* (м. Кам'янець-Подільський, 25 черв. 2024 р.) / МВС України ; Нац. акад. правових наук України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. конституц. і міжнар. права ф-ту № 4. Кам'янець-Подільський : ХНУВС, 2024. С. 48–50.

11. Основні принципи незалежності судових органів : резолюції 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та від 13 грудня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (дата звернення: 25.10.2024).

12. Рівень довіри суспільства до судової влади в процесі реформ зріс втричі і становить 16 відсотків. *Рада суддів України*. 13.11.2018. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/riven-doviri-suspilstva-do-sudovoi-vladi-v-procesi-reform-zris-vtrici-i-stanovit-16-vidsotkiv> (дата звернення: 25.10.2024).

13. Удовика Л., Новоселова В. Природа і зміст довіри до судової влади в Україні крізь призму світового досвіду. *Юридичний вісник*. 2021. № 4. С. 127–142. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.2225>.

14. Тюріна Д. М. Забезпечення гендерної рівності як ключовий принцип правового статусу особи. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. Вип. 37. С. 45–48. doi: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.37.8>.

15. Скоромний Д. А. Справедливість у правовому вимірі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 1. С. 119–124. doi: <https://doi.org/10.15421/392027>.

16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950 р. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 25.10.2024).

17. Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Особливості роботи судів в умовах військового стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 12. С. 390–394. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.72>.

18. Прилуцький С., Стрельцова О. Судова влада і система правосуддя України в умовах становлення національної державності // Доступ до правосуддя в умовах сталого розвитку: до 30-річчя незалежності України : Колективна монографія / за заг. ред. Юрія Притики та Ірини Ізарової. Київ : ВД «Дакор», 2021. С. 249–296.

19. Розділ 8. Верховенство права і доступ до правосуддя. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report->

2023/rozdil-8-verkhovenstvo-prava-i-dostup-do-pravosuddia (дата звернення: 25.10.2024).

20. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 27.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 25.10.2024).

21. Гудзь Т. І. Взаємодія медіа та судової влади в Україні в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 3. С. 48–53. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.7>.

References

1. Antoniuk, N., Verba-Sydor, O., Pashuk, T., Rabinovych, S. (2020). *Nezalezhnist i dystsyplinarna vidpovidalnist suddiv: mizhnarodni standarty y natsionalna praktyka: monohrafiia* [The independence and the disciplinary liability of judges: the international standards and the national practice]. Lviv: Vyd-vo BF «Medytsyna i pravo», 2020. 249 s. [in Ukrainian].

2. Boryslavska, O. (2015). *Nezalezhnist sudovoi vlady yak umova isnuvannia konstytutsionalizmu v Ukraini* [Judicial Independence as a Condition for Constitutionalism in Ukraine]. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. Decembrie. S. 57–61 [in Ukrainian].

3. Horodovenko, V. (2021). *Instytutsiina nezalezhnist sudovoi hylky vlady v Ukraini: konstytutsiino-pravovyi aspekt* [Institutional independence of the judicial branch in Ukraine: constitutional and legal aspect]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*. № 1. S. 81–92 [in Ukrainian].

4. Koziubra, M. I. (2007). *Pryntsypy verkhovenstva prava i pravovoi derzhavy: yednist osnovnykh vymoh* [The Principles of the Rule of Law and the Rechtsstaat: The Sameness of the Fundamental Requirements]. *Naukovi zapysky NaUKMA*. Tom 64: Yurydychni nauky. S. 3–9 [in Ukrainian].

5. Moskvych, L. M. (2011). Efektyvnist sudovoi systemy: kontseptualnyi analiz [Effectiveness of the Judicial System: A Conceptual Analysis]: Monohrafiia. Kharkiv: Vydavnytstvo «FINN», 2011. 384 s. [in Ukrainian].
6. Ovsianikova, O. O. (2018). Dostupnist pravosuddia yak chynnyk, shcho vplyvaie na formuvannia hromadskoi dumky shchodo sudovoi vlady [Access to Justice as a Factor Influencing Public Opinion on the Judiciary]. *Pravo i suspilstvo*. № 4. S. 48–54 [in Ukrainian].
7. Ovcharenko, O. M. (2008). Dostupnist pravosuddia ta harantii yoho realizatsii [Access to Justice and Guarantees of Its Implementation]: Monohrafiia. Kh.: Pravo, 2008. 304 s. [in Ukrainian].
8. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. Data onovlennia: 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].
9. Khrypun V. Nezalezhnist sudovoi vlady – tse ne pryvilei, suddi povynni tse zrozumity – Ofis Prezydenta [The independence of the judiciary is not a privilege, and judges need to understand this – Office of the President]. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/314290-nezavisimost-sudebnoy-vlasti-eto-ne-privilegiya-sudi-dolzhen-eto-ponyat-ofis-prezidenta> [in Ukrainian].
10. Kolomiets, Yu. M. (2024). Konstytutsiini mekhanizmy zapobihannia kontsentratsii vlady v rukakh hlavy derzhavy v umovakh viiny yak peredumova dotrymannia prav liudyny [Constitutional Mechanisms for Preventing the Concentration of Power in the Hands of the Head of State During Wartime as a Prerequisite for Human Rights Protection]. *Natsionalni ta mizhnarodni mekhanizmy zakhystu prav liudyny: zb. materialiv kruhloho stolu* (m. Kamianets-Podilskyi, 25 cherv. 2024 r.) / MVS Ukrainy ; Nats. akad. pravovykh nauk Ukrainy ; Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav, Kaf. konstytuts. i mizhnar. prava f-tu № 4. Kamianets-Podilskyi: KhNUVS, s. 48–50 [in Ukrainian].
11. Osnovni pryntsypy nezalezhnosti sudovykh orhaniv [Basic Principles on the Independence of the Judiciary]: rezoliutsii 40/32 ta 40/146 Heneralnoi

Asamblei OON vid 29 lystopada ta vid 13 hrudnia 1985 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text [in Ukrainian].

12. Riven doviry suspilstva do sudovoi vlady v protsesi reform zris vtrychi i stanovyt 16 vidsotkiv [Results of a regular round of national surveys of Ukrainian public and justice sector]. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/riven-doviri-suspilstva-do-sudovoi-vlady-v-procesi-reform-zris-vtrychi-i-stanovit-16-vidsotkiv> [in Ukrainian].

13. Udovyka, L., Novoselova, V. (2021). Pryroda i zmist doviry do sudovoi vlady v Ukraini kriz pryzmu svitovoho dosvidu [The nature and content of trust in the judiciary in Ukraine through the prism of world experience]. *Yurydychnyi visnyk*. № 4. S. 127–142. doi: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.2225> [in Ukrainian].

14. Tiurina, D. M. (2023). Zabezpechennia hendernoi rivnosti yak kliuchovyi pryntsyp pravovoho statusu osoby [Ensuring Gender Equality as a Key Principle of an Individual's Legal Status]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*. Vyp. 37. S. 45–48. doi: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.37.8> [in Ukrainian].

15. Skoromnyi, D. A. (2020). Spravedlyvist u pravovomu vymiri [Justice in the Legal Dimension]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. № 1. S. 119–124. doi: <https://doi.org/10.15421/392027> [in Ukrainian].

16. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]: mizhnarodnyi dokument Rady Yevropy vid 04.11.1950 r. Data onovlennia: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].

17. Kravtsova, M. O., Datsiuk, T. K. (2022). Osoblyvosti roboty sudiv v umovakh viiskovoho stanu [Peculiarities of the work of courts under martial law]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. Vyp. 12. S. 390–394. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.72> [in Ukrainian].

18. Prylutskyi, S., Strieltsova, O. (2021). Sudova vlada i systema pravosuddia Ukrainy v umovakh stanovlennia natsionalnoi derzhavnosti. Dostup

do pravosuddia v umovakh staloho rozvytku: do 30-richchia nezalezhnosti Ukrainy [The Judiciary and Justice System of Ukraine in the Context of National Statehood Development. Access to Justice in Conditions of Sustainable Development: On the 30th Anniversary of Ukraine's Independence]: Kolektyvna monohrafiia / za zah. red. Yuriia Prytyky ta Iryny Izarovoi. Kyiv: VD «Dakor», 2021. S. 249–296 [in Ukrainian].

19. Rozdil 8. Verkhovenstvo prava i dostup do pravosuddia // Shchorichna dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2023 rotsi [Chapter 8. Rule of Law and Access to Justice // Annual Report on the State of Observance and Protection of Human and Civil Rights and Freedoms in Ukraine in 2023]. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-8-verkhovenstvo-prava-i-dostup-do-pravosuddia> [in Ukrainian].

20. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII [On the Legal Regime of Martial Law]. Data onovlennia: 27.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

22. Hudz, T. I. (2024). Vzaiemodiia media ta sudovoi vlady v Ukraini v umovakh viiny [interaction between media and judicial authority in Ukraine during Wartime]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. Vyp. 3. S. 48–53. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.7> [in Ukrainian].